

ANITA BUTĀNE

LU Latviešu valodas institūts
anita.butane@inbox.lv

Jēdziena ‘verbs’ un tā apakšjēdzienu apzīmējumi 19. gs. un vēlākos latviešu valodas gramatiskās sistēmas aprakstos

Kā zināms, līdz pat 19. gadsimta vidum galvenā loma latviešu valodas izpētē un aprakstīšanā bija vācu tautības mācītājiem, kuri pirmos latviešu valodas gramatiskās sistēmas aprakstus savām vajadzībām veidoja latīņu un vācu valodā. Attiecīgi arī tajos lietotā valodniecības terminoloģija bija latīņu un vācu valodā, un līdz vienotai valodniecības terminoloģijai latviešu valodā vēl bija ejams tāls ceļš.

Sākotnēji vienu un to pašu jēdzienu apzīmēšanai parasti tika izmantoti dažādi nosaukumi, un to skaidri rāda vārdšķiru apraksti: līdzīgi kā, piemēram, lietvārdi tika saukti arī par “lietu vārdiem”, “galvasvārdiem”, “būtības vārdiem” un substantīviem, saikļi – par “siešanas vārdiem”, “sējējiem”, “biedrotājiem” un konjunkcijām, arī darbības vārdi paralēli tika dēvēti par “laika/laiku vārdiem”, “darīšanas vārdiem” un verbiem. Variēšanās bija vērojama arī apakšterminu līmenī, piemēram, verba īstenības izteiksme saukta arī par “noteiktņi” un indikatīvu.

Terminu dažādība mazinājās, sākot ar 20. gadsimta sākumu – pēc tam, kad skolotājs Pēteris Abuls 1901. gadā nolasīja referātu par latviešu valodas mācību grāmatās lietotajiem terminiem. Būtiski, ka valodniecības terminu unificēšanā piedalījās arī akadēmiski izglītotie latviešu valodnieki Jānis Endzelīns un Kārlis Mīlenbahs, kuri publicēja gan skolu mācību grāmatas, gan zinātniskus rakstus, un tādējādi tika saskaņoti gan dažādos izglītības līmeņos, gan zinātnē lietojamie termini.

Terminu pāris *verbs* un *darbības vārds*, kas attiecīgā jēdziena apzīmēšanai tiek lietoti mūsdienās, apliecina 19. gadsimta gramatikās iedibināto tradīciju daudzos gadījumos paralēli lietot gan latviskas cilmes, gan aizgūto terminu.